

TM	Г. XXXV	Бр. 1	Стр. 149-162	Ниш	јануар - март	2011.
----	---------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 338.48-6:615.8(497.11:100)

Прегледни чланак

Примљено: 18. 1. 2011.

Милан Спасојевић
Вукашин Шушић
Универзитет у Нишу
Економски факултет
Ниш

САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У РАЗВОЈУ ЗДРАВСТВЕНОГ ТУРИЗМА У СВЕТУ И СРБИЈИ

Резиме

У чланку се даје анализа развоја здравственог туризма у свету и Србији у другој половини 20. и почетком 21. века. За савремени здравствени туризам карактеристичне су промене у квалитету и квантитету туристичке понуде и потражње, па су се издиференцирала три основна вида здравственог туризма која укључују класично лечење природним фактором, wellness третмане и сложене медицинске захвате. У Србији потенцијални објекти могуће понуде домаћег здравственог и медицинског туризма, смештени су углавном у већим градовима, нашим бањама и на неким планинама. Развоју понуде здравственог туризма Србије допринело би формирање медицинског кластера који је у фази настајања.

Кључне речи: здравствени туризам, wellness, медицински туризам, рехабилитациони центри, медицински кластери

УВОД

Здравствени туризам у прошлости подразумевао је гранично подручје медицине и туризма, у коме су се различите туристичке, здравствене и друге установе, бавиле организованим боравком туриста у климатским и бањским местима првенствено ради превенције обољења, рехабилитације, али и лечења уз помоћ природних фактора. Ресурсну основу таквог здравственог туризма чинили су при-

родни фактори: лековите термалне, минералне и термоминералне воде, лековита блата-пелоиди, лековита нафта, лековита клима (климатотерапија), морска вода (таласотерапија), песак (псамотерапија) и др. Међутим, убрзани развој туризма у другој половини 20. и почетком 21. века, праћен променама у квалитету и квантитету туристичке понуде и потражње, допринели су да здравствени туризам изађе из почетних оквира и све више у себе укључи разноврсне друге услуге, као што су центри за масажу, козметичке услуге, фитнес, дијеталну терапију, психотерапије, антистрес терапије, релаксације, али и сложене медицинске услуге, као што су различити оперативни захвати и стоматолошке интервенције у специјализованим здравственим установама. Према томе, развој туризма који је везан за здравље људи креће се данас од класичног лечења природним фактором ради побољшања здравља, према другим компонентама (wellness, спорт, рекреација, здрава исхрана, забава и сл.) које су потребне човеку за очување доброг здравља и кондиције, а такође и ка специјализованим здравственим установама које располажу квалитетним кадром и медицинском опремом за најсложеније медицинске захвате.

Под здравственим туризмом подразумева се привремена промена места сталног боравка ради здравствене превентиве, рехабилитације, коришћења различитих wellness третмана, као и најсложенијих медицинских захвата. На основу тога, временом су се, условно речено, формирале три групе корисника услуга које најчешће на различите начине задовољавају своје здравствене потребе. Прву групу чине потрошачи традиционалног здравственог туризма везаног за факторе природне средине (лековита својства вода, блата, таласа, климе и др.), другу групу чине клијенти wellness туризма, који представља скуп поступака за постизање физичког и психичког благостања уз коришћење природних фактора и других врста активности, а трећу групу чине пацијенти са озбиљним здравственим проблемима код којих су ради побољшања здравља потребни сложени медицински третмани који захтевају услуге специјализованих здравствених установа и врхунског медицинског кадра. Дакле, према нивоу здравствених услуга који клијенти користе, условно се, као посебни видови здравственог туризма, издвајају лечење природним факторима (балнетерапија, климатотерапија, таласотерапија и сл.), wellness (велнес) и медицински туризам.

Најстарији облик здравственог туризма просторно је био везан за бањска и климатска места са повољним поднебљем у којима су подигнута одговарајућа лечилишта. Зато се тај вид туризма поистовећивао са бањским туризмом или како се још данас у литератури среће Спа туризмом (лат. *Sanus per aquam* – водом до здравља). Код овог облика туризма посетилац одлази најчешће у бањско или климатско место ради здравствене превентиве, куративе или рехабилитације.

За разлику од бањског туризма, wellness туризам је везан за клијенте доброг здравља, који различитим третманима покушавају да одрже постојећи здравствени статус. Wellness представља најсавременију концепцију и тренд туристичке понуде који се од 90-их година 20. века почео развијати у земљама Европе, посебно у онима које су већ имале развијену понуду бањских центара, као што су нп. Немачка, Италија Аустрија, Швајцарска, Мађарска и др. Зато се појам wellness веома често изједначава или се заједно користи са спа третманима.

Wellness се појавио ради задовољавања одређених људских потреба за активним одмором и опуштањем наметнутим начином и темпом живота у савременом друштву. Он обједињује велики број различитих компоненти (менталну, социјалну, емотивну, физичку, духовну и сл.) које различито утичу на квалитет живота. Може се рећи да *wellness* представља супротност болести, односно представља позитивну компоненту доброг здравља (Bartoluci at al. 2007).

На основу бројних програма и садржаја wellness-а, у туризму се креира нови облик туристичке понуде упућене према клијентима већих платежних способности. Под wellness туризмом подразумевају се путовања чији је основни циљ остваривање равнотеже и хармоније менталних, емоционалних, физичких и духовних вредности човека.

„Најшири простор за развој wellnessa пружа здравствено-туристичка понуда јер већ поседује одређене објекте, садржаје и стручно особље за пружање wellness услуга (Bartoluci at al. 2007, 199).“

Међутим, осим бања и других природних лечилишта, садржаје wellnessa могу развијати и други туристички центри и објекти који су у функцији здравља, забаве, опуштања и других сличних активности.

Највећи број wellness и спа програма заснива се на природном потенцијалу, с обзиром да сама природна средина умањује стрес и помаже опуштању човека. Поред природних и атрактивних амбијентата (планине, бање, реке, море и сл.), за развој wellness туризма користе се објекти у затвореном и отвореном простору спортско-рекреативне намене, уређени простори за профилактичне садржаје (масаже, хидромасаже, сауне и сл.), уређени простори за медицинске услуге (дијагностика, терапија и сл.) итд.

Међународно СПА удружење дефинисало је седам врста различитих spa-wellness капацитета, а то су:

1. *Club Spa* – првенствена намена је fitness, али има у понуди и широки спектар професионално вођених спа услуга на дневној бази;

2. *Cruise ship Spa* – Спа центар на крстарењима који има у понуди професионално вођене спа услуге, фитнес и wellness компоненте, као и дијетални спа јеловник;

3. *Day Spa* – Спа центар који има у понуди професионалне спа услуге на дневној бази. Ова врста нуди многе од услуга које се налазе у портфолију козметичких услуга;

4. *Destination Spa* – Спа чија је главна улога да се пружи клијентима могућност избора у стварњу здравих навика. Некада се подразумева седмодневни боравак у дестинацијама, који обухвата свеобухватне професионалне спа услуге, fitness, образовне програме, здраву храну и специјална интересовања;

5. *Medical Spa* – Примарна му је улога пружање комплетне здравствене и wellness услуге под надзором професионалног особља у амбијенту који обједињује спа услуге са конвенционалним и посебним третманима и терапијама;

6. *Mineral Springs Spa* – Спа који у својој понуди има природне минералне, термалне или друге изворе који се користе у сврху хидротерапијских третмана. Ова врста спа центра је најтипичнија за европски спа и wellness сектор и

7. *Resort hotel Spa* – Спа у склопу хотела или одмаралишта који пружа професионалне спа услуге, fitness и wellness компоненте са спа јеловником. Првенствено је намењен посетиоцима који су на пословном путовању, као и домицилном становништву у форми day spa третмана.¹

У односу на локацију може се говорити о два концепта wellness туризма – на нивоу дестинације које су најчешће позната бањска места (*destination spa i medical spa*) и о wellness концепту на нивоу појединачних објеката/хотела (*resort hotel spa*). При томе, могу се издвојити два типа смештајних објеката-хотела. Први су хотели који су искључиво опредељени за овај сегмент туриста, а други су wellness хотели који поседују wellness садржаје као пратеће садржаје како би задовољили и тај сегмент тражње туриста (Зечевић 2004). За разлику од спа туризма, wellness туризам није сезонског карактера и његова понуда се не односи само на туристе, већ и на потребе локалног становништва.

Здравствени туризам укључује клијентелу која има здравствене проблеме и која путује ради терапије и различитих третмана који ће им помоћи да радикално побољшају своје здравље. Из споја савремене медицине и туризма развио се релативно нови вид туризма тзв. медицински туризам, који многи аутори данас виде као засебну тржишну нишу здравственог туризма. Реч је о путовањима чији је циљ повезан са пружањем различитих, често озбиљнијих медицинских услуга, као што су оперативни захвати, трансплантације органа, пластична хирургија, стоматолошке интервенције итд. Овај вид здравственог туризма најчешће подразумева путовања преко државних граница, при чему су медицинске услуге једини или примарни мотив путовања (Connell 2006).

За разазнавање медицинског туризма у оквиру здравственог туризма битно је истаћи, да је циљ других видова здравственог тури-

¹ Опширније на: <http://www.experienceispa.com/spa-goers/spa-101/types-of-spas/>.

зма третман ради побољшања или одржавања постојећег стања здравља, што подрумева хедонистичко опуштање у бањским и алтернативним третманима, док медицински туризам подразумева дијагностицирање, хоспитализацију и оперативне интервенције, при чему се здравље побољшава и опоравља на дужи рок. Према томе, разлика између здравственог и медицинског туризма је у нивоу интервенције на телу посетиоца (Cook 2008).

Некада је понуда медицинског туризма која се нудила иностраним посетиоцима била просторно везана за клинике и универзитете у развијеним земљама света. Примера ради, чувена је лондонска *Harley Street*, у којој је током 20. века формиран медицински кластер, у коме се на малом простору налази преко 1.500 здравствених установа, које пружају услуге од пластичне хирургије до онкологије и привлаче пацијенте из целог света.

Међутим, данас су на међународном тржишту медицинског туризма, такође, снажно присутне и сиромашне и средње богате земље попут Индије, Тајланда, Филипина, Сингапура, Малезије, Кубе, Мексика, Мађарске, Пољске и других земаља. Оне се активно промовишу као дестинације медицинског туризма са врхунским квалитетом медицинских услуга, доступне без чекања и по изразито нижим ценама.

Кључан фактор понуде тих дестинација, осим саме цене је стандард медицинске услуге, стручност медицинског особља и технолошка опремљеност болница које се баве оваквим услугама, а наравно и сама атрактивност локације у туристичком смислу. Да би се задовољила тражња за јефтиним медицинским услугама врхунског квалитета, предузетници су инвестирали у модерне болнице ван развијених земаља, користећи домаћи и страни капитал. У њима је запошљаван кадар који је образован по европским и америчким стандардима, а ако није било адекватног кадра у локалним срединама, ангажовани су специјалисти из њихове дијаспоре у развијеним земљама (Hertick 2007).

У структури медицинских услуга у овом виду туризма 41% отпада на стоматолошке услуге, 40% на ортопедију, кардиологију, кардиохирургију и неурохирургију, а око 19% на естетску хирургију. Укупна вредност тржишта медицинског туризма се процењује на око 60 милијарди долара, где се као највећи потрошачи јављају Американци, који су 2007. године за медицинске услуге ван земље потрошили преко 17 милијарди долара (видети: www.medicinska-grupa.com).

Због великих промена у захтевима потенцијалних посетилаца у последњих 20так година велики број бањских места у Европи преоријентисао се са класичних бањских дестинација на туристичко рекреативне садржаје и превентивне облике медицине. Таква преоријентација је била нужна како би се опстало на туристичком тржишту.

Међутим, за прелазак из класичних бањских места у модерна термална лечилишта потребна су значајна финансијска улагања. Један број бањских дестинација остао је при класичној туристичкој понуди, при чему су куративни третмани и рехабилитација кључни сегменти понуде, али и оне су своју понуду прилагодиле новим захтевима посетилаца, тако да су модернизовали своје капацитете.

БАЊЕ СРБИЈЕ КАО ЦЕНТРИ РАЗВОЈА ЗДРАВСТВЕНОГ ТУРИЗМА

У туризму Србије здравствени туризам представља његов значајан сегмент, првенствено због великог броја термоминералних извора са широким спектром терапеустких својстава лековитих вода. И поред значајног броја уређених бањских комплекса, овај туристички производ још увек је оријентисан готово искључиво на домаћу тражњу.

Објекти здравствених установа у Србији, који су потенцијално објекти могуће понуде домаћег здравственог и медицинског туризма, смештени су углавном у већим градовима, нашим бањама и на неким планинама. Они поглавито привлаче домаће клијенте који путују до њих ради одговарајућих медицинских третмана. У односу на развој туризма уопште, здравствена инфраструктура лоцирана у бањама и на планинама, одувек је третирана као кључни сегмент туристичке понуде тих дестинација.

Но, бање су и поред релативно скромне туристичке понуде и ниског квалитета услуга и данас значајне туристичке дестинације. У укупном броју домаћих туриста у Србији, бање учествују са 12-15%, а у укупном броју реализованих ноћења са 35-40%. Просечна дужина боравка гостију у бањама је 2-5 пута већа у односу на друге туристичке центре Србије, што указује на перспективу бањског туризма и могућност постизања бољих економских ефеката.

Преко 50 бања у Србији и квалитет вода на којима се заснива њихова туристичка активност, несумњиво су велики развојни потенцијал и капитал Србије за будућност. Међутим, он је до сада био усмерен углавном на домаћу тражњу, а своју понуду је базирао, пре свега, на компонентама здравља, док је мање пажње посвећивано унапређењу квалитета смештајне, угоститељске и забавне понуде.

Према ауторима Стратегија развоја туризма, потребно је тржишно репозиционирати данашњи производ бања и лечилишта у Србији. То неће бити могуће без доста високих инвестиција у целокупну инфра и супраструктуру бањских места, Осим здравствене специјализације, требало би одабрати и неколико очуваних бањских дестинација и потпуно их репозиционирати у нешто луксузнији wellness бизнис. Јасно је, дакле, да Србија тренутно у бањском туризму има релативно ограничен потенцијал раста на светском тржишту и да

овај производ још није спреман за интернационално комерцијализовање, али и то да ће у предстојећем периоду развој бањског туризма и даље почивати на домаћем госту.

Имајући у виду да у неким нашим бањама све више уводе wellness понуду и антистрес програме, масаже, ароматерапије, фитнес тренинге и слично, аутори Стратегије овакве иницијативе сматрају добром основом за развој производа „Medical Spa“ и „Mineral Springs Spa“. Према Стратегији развоја туризма Србије, овај производ представља будућност нашег туризма.

Medical Spa – представља категорију која, према предвиђањима, има највећи потенцијал за раст у следећих десетак година, највише услед све веће тражње за холистичким медицинским третманима и терапијама. Услуга се базира на свим, у свету знаним, здравственим и wellness компонентама, у амбијенту који интегрише класичне и посебне третмане и терапије. Овај сегмент туристичког производа захтева извесна побољшања, допуне и прилагођавања.

Mineral Springs Spa – као типична врста производа у европском спа и wellness сектору, базира се на понуди природних, минералних и термалних извора, односно понуди различитих хидротерапеутских третмана. Овај сегмент производа, у односу на производ српских бања, тражи релативно мањи обим инвестиција и има потенцијал релативно брзог међународног позиционирања.

Дакле, на кратки рок, Србија се мора фокусирати на брзи развој и комерцијализацију Medical Spa и Mineral Springs Spa сегмената производа здравственог туризма, полазећи од стратегије умерених цена, али са високим квалитетом услуга. Развој и понуда производа здравственог туризма треба да се заснива на односу од 70% са фокусом на сегмент здравља и 30% са фокусом на сегмент wellnessa.

Какве су у том погледу шансе за развој медицинског туризма у Србији?

Српско здравство има врхунски медицински кадар, што потенцијално представља темељ конкурентске предности Србије у пружању услуга у медицинском туризму. Иако у Србији нема организованог медицинског туризма, већ годинама наши стручњаци пружају разне здравствене услуге странцима. Они долазе појединачно, без посредства специјализованих агенција. Највеће интересовање је за стоматолошке услуге, операције из области лапароскопије, пластичну хирургију, вештачку оплодњу, али и за рехабилитацију у бањама. Највише иностраних пацијената било је из земаља бивше Југославије, Русије и Албаније.

Потенцијали понуде Србије у медицинском туризму су несумљиво велики, и он је првенствено на страни хуманог потенцијала и цена услуга, али и са бројним ограничењима у промоцији и презентацији могућности пружања здравствених услуга. Зато су и број иностраних посетилаца и ефекти од тих посета осетно испод очекиваног нивоа.

С друге стране, Србија се јавља и као подручје у коме се генерише тражња за услугама медицинског туризма. На медицинске третмане које није могло да пружи национално здравство, пацијенти су некада одлазили у земље западне Европе и Северне Америке, док данас, поред реномираних западних клиника, пацијенти се упућују и у новоиндустријализоване земље, као што је Турска. Узрок томе су нагомилани проблеми у домаћем здравству, чекање на операцију и место у болници, недовољан броја лекара, недостатак савремене опреме итд. Током 2010. године на листи Републичког завода за здравствено осигурање било је преко 3000 пацијената, који су чекали операцију на срцу. Тим пацијентима Републички завод је понудио коришћење услуга болничког лечења у Истанбулу на клиници *Acibadem International*².

Специјалне болнице

На бројно кретање туриста и ноћења, као и дужину боравка, значајан утицај имају медицинске институције познате као специјалне болнице, заводи, специјални заводи, заводи за рехабилитацију, превенцију и лечење, односно, као рехабилитациони центри. Ове болнице имају смештајне капацитете, квалификовано медицинско особље, а на терапију примају и посетиоце који бораве у другим смештајним објектима. Специјалне болнице, као објекти могуће понуде домаћег здравственог и медицинског туризма, смештени су углавном у већим бањама, планинским центрима, а ређе и у већим градским насељима. Максимално се ослањају на лечилишну функцију бања и планинских места у којима се налазе, а одликује их и висок степен искоришћености смештајних капацитета. Ови рехабилитациони центри превасходно привлаче домаће госте који их посећују ради одговарајућих медицинских третмана. У односу на развој туризма уопште, здравствена инфраструктура лоцирана у бањама и на планинама, одувек је третирана као кључни сегмент туристичке понуде тих дестинација.

У бањским и климатским лечилиштима Србије налази се 21 установа за превенцију, лечење и рехабилитацију (види табелу 1), које располажу са преко 7.000 лежајева, од чега је у мрежи здравства Републичког завода за здравствено осигурања око 50% (3.527 лежаја). Остали расположиви капацитети користе се комерцијално и про-

² Приватна корпорација *Acibadem International*, основана је 1991. Запошљава 8.500 људи, међу којима је 1.500 лекара, а лечи пацијенте из више од 40 земаља. Ацибадем је прва институција у Турској призната од Међународне комисије (Joint Commision International), као модел за квалитет здравствених услуга (http://www.acibademinternational.com/acibadem_healthcare_group.asp).

дају се домаћим, а ређе иностраним гостима. Осим тога, медицинске услуге специјалних болница користе и други посетиоци бањских и климатских лечилишта, који су смештени у другим угоститељско-туристичким објектима (хотелима и собама приватног смештаја).

Табела 1 Болеснички лежајеви и медицинско особље у рехабилитационим центрима у 2008. год.

Болница	Болеснички лежајеви		Медиц. особље		Индикације					
	Укупно	РЗЗО	Лекари	Остало	1	2	3	4	5	6
СБР Русанда – Меленци	300	300	20	148	+	-	+	-	+	-
СБР Кањижа,	140	140	11	75	+	-	+	-	+	-
СБР Јунаковић	270	50	6	36	-	-	+	-	+	-
СБР Стари Сланкамен	295	295	21	154	+	-	+	-	+	-
СБР Термал Врдник,	200	70	5	25	-	-	+	-	+	-
СБР Бања Ковиљача	300	200	20	159	+	-	+	-	+	-
Завод за општу и спец. рехабилитацију Буковичка Бања	224	90	10	40	-	-	+	+	+	-
СБР Гамзиградска Бања	200	100	10	62	+	+	+	-	+	-
СБ за болести штитасте жлезде и метаболизма, Златибор	300	72	12	73	-	-	-	-	-	+
СБР Ивањица	250	80	7	25	-	-	+	+	+	-
СБ за лечење прогр. мишићних и н.мишићних болести Н. Пазар	180	180	13	62	+	-	+	-	+	-
СБ за лечење и за варење и шећерну болест Врњачка Бања	770	420	42	71	-	-	-	-	-	+
СБР Матарушка Бања	230	120	18	64	+	-	+	-	+	-

СБР Рибарска Бања	510	230	18	89	+	-	+	-	+	-
СБ за лечење и рехаб. неспец. плућних болести Сокобања	530	300	32	185	-	-	+	+	+	-
Институт за лечење и рехабилитацију Н. Бања	560	350	61	137	-	+	+	-	+	-
СБР Сијеринска Бања	277	50	5	19	-	-	+	-	+	-
СБР Врело Бујановац	186	40	4	20	+	+	+	-	+	-
СБР Врањска Бања	117	30	4	14	-	-	+	-	+	-
Институт за рехабилитацију Београд	560	380	54	256	+	+	+	+	+	-
СБР Златар	300	30	5	13	-	+	-	-	-	-
Завод за рехабилитацију Пролом Бања	400	-	5	13	-	+	+	-	-	-

Легенда: 1. неуролошка обољења, 2. кардиоваскуларна обољења, 3. пнеуматолошке болести, 4. респираторне болести, 5. повреде и обољења локомоторног апарата, 6. ендокринолошка обољења.

Извор: Извештај Републичке стручне комисије за физикалну медицину и рехабилитацију и балнеоклиматологију Министарства здравља Србије, Београд, септембар 2009.

Због нерешених правно-имовинских односа и реституције, а посебно, заинтересованости Пензијско-инвалидског осигурања из чијих су средстава грађени рехабилитациони центри, заустављена је приватизација и продаја рехабилитационих центара.

Проблем приватизације здравствених капацитета у бањам још увек је отворен. У првој фази приватизације, држава се проглашавала за својинског титулара објеката здравственог и медицинског туризма у Србији. У том процесу, појавио се Фонд пензијско инвалидског осигурања који је током 70-их година инвестирао значајну суму средстава у градњу здравствених капацитета у бањским и климатским местима, те на основу тога тражи свој удео у власништву и углавном добија спорове на суду.

Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање запослених, у потпуности или делимично, финансирао је изградњу рехабилитационих завода Стари Сланкамен, Меленци, Бездан, Бања Ка-

њижа, Фрушка Гора-Врдник, Младеновац, Јошаничка бања, Гамзиградска бања, Рибарска бања, Златар, Бања Ковиљача, Сијеринска бања, Куршумлијска бања, Завод „Др Мирослав Зотовић“, Бујановачка бања, Златибор, Буковичка бања, Врњачка бања, Нишка бања, Новопазарска бања, Сокобања, Сокобања-Озрен, Ивањица, Матарушка бања, Врањска бања и Прибојска бања. Фонд ПИО сматра да је у око 30 бања уложио ко 450 милиона евра.

Фонд је само у Нишку бању, према садашњим вредностима, инвестирао 20 милиона евра, у Врњачку бању 12 милиона евра, у специјалну болницу у Бањој Ковиљачи 7,3 милиона евра, специјалну болницу "Жубор" у Куршумлији 12,4 милиона евра. У њима су приватизације стопиране, али се у још 14 бања у Србији воде спорови. Међу њима су специјална болница у Сокобањи у коју је Фонд уложио 17,4 милиона евра, затим "Златар", где је уложено 26,4 милиона и "Чигота" у коју је уложио 21,3 милиона евра.

Кластер медицинског туризма у Србији

Формирање кластера медицинског туризма водило би унапређењу и развоју понуде медицинског туризма Србије. Кластер медицинског туризма који је тренутно у формирању настоји да окупи све заинтересоване државне и приватне субјекте из области медицинских и туристичких услуга, тј. бање, болнице, клинике, институте, ординације, хотеле, туристичке агенције, ресторани, превознике и друге субјекте, а посебно оне чије су услуге прилагођене очекивањима и захтевима иностраних посетилаца. Замисао је да се у сарадњи са ресорним министарствима, као и осталим релевантним институцијама, маркетиншки позиционира Србија као дестинација медицинског туризма. Кластер је још увек у тзв. нултој фази формирања.

Посебни циљеви кластера медицинског туризма су (према www.medicinski_turizamusbiji.com):

- Медијске и друге заједничке маркетинг и ПР активности у циљу унапређења и развоја понуде медицинског туризма Србије,
- Едукација циљних група и крајњих корисника током семинара о стандардима и трендовима у медицинском туризму, као и семинари о постојећој домаћој легислативи,
- Израда прве брошуре са понудом медицинског туризма на територији Србије,
- Израда on line базе података о понуди медицинског туризма у Србији,
- Промоција домаће понуде медицинског туризма на специјализованим сајмовима и конференцијама за медицински и здравствени туризам,

- Израда водича медицинског туризма,
- Организовање конференције медицинског туризма у Србији,
- Развијање и примена решења у областима преоперативне, постоперативне, холистичке, збавне и хотелске понуде,
- Промоција Кластера медицинског туризма на регионалном, државном и међународном нивоу,
- Економска анализа и планирање развоја медицинског туризма,
- Усклађивање са ЕУ стандардима у изградњи институција, стандарда и легислативе,
- Унапређивање тржишта и развијање позитивне пословне климе.
- Побољшање међународног имиџа земље,
- Улазак у међународне Асоцијације медицинског туризма,
- Joint venture са западним инвеститорима,
- Идентификовање свих могућих чланова и чинилаца кластера,

Сем поменутог, неопходно је и дефинисање *просторних димензија територије развојних кластера*, као и интегрисање постојећих дестинација у кластере. У том смислу, предлагемо један од могућих модела хијерахијског организовања развојних кластера здравственог туризма:

1. Међународне и приоритетне дестинације здравственог туризма:

- Главни град као приоритетна туристичка дестинација здравственог туризма са својим болничким комплексима и wellness хотелима,
- Међународно афирмисани бањски и климатски центри – бањска и климатска места са највећим бројем посетилаца и болничким капацитетима (Врњачка бања, Соко бања, Златибор итд.);

2. Дестинације регионалног значаја:

- Добро позиционирани развојни здравствени центри, као КБЦ Ниш, Крагујевац,
- Значајније бање са доминантно домаћим гостима и бањско-лечилишним капацитетима националног значаја (Нишка бања, Матуршка бања, Рибарска бања, Бања Ковиљача и сл);

3. Локалне дестинације здравственог туризма:

- Дестинације са добрим развојним потенцијалима, код којих неки спољни или унутрашњи фактори (лош менаџмент, недостатак маркетинга или су то новоизграђене бање), коче њихов напредак и развој
- Бање локалног значаја, односно бање чије услуге користи локално становништво и становништво ближе околине.

Дакако да је неопходна даља разрада територијалног модела развоја кластера и улагања у центре медицинског туризма, који би били прилагодљиви популационој величини насеља, постојећим медицинским и туристичким капацитетима, као и карактеристикама окружења и тржишта у којима би се ти центри развијали.

ЗАКЉУЧАК

Свет је препознао као перспективну грану спој медицине и туризма, при чему сваки комплексни развој здравственог туризма подразумева широку координацију туристичких и здравствених начела. Све земље из балканског окружења се укључују у нови тренд у туризму, али Србија још увек није довољно видљива на мапи здравственог, а посебно медицинског туризма. Окосницу туризма у многим нашим бањама не чине хотели, већ болнице и рехабилитациони центри, а понуда угоститељства и других комплементарних садржаја је далеко испод очекиваног нивоа. У Србији нема ни туристичке агенције која би се озбиљније бавила посредовањем у медицинском туризму. Спорадични покушаји презентације домаће понуде преко web портала не дају очекиване ефекте. Највећи део досада реализоване посете остварен је преко неформалних канала или су резултат иницијативе самих посетилаца. Због тога, код израде регионалне развојне концепције туристичког производа, требало би посебну пажњу посветити дефинисању позиције здравственог и медицинског туризма Југоисточне Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Bartoluci, Mato. et al. 2007. *Turizam i sport – razvojni aspekti*. Zagreb: Školska knjiga.
2006. Grupa autora. *Strategija razvoja turizma Srbije*. Beograd i Zagreb: Ekonomski fakultet i Horwat consulting.
- Зечевић, Бојан. 2004. *Менаџмент у бањском туризму и специјални програм у бањама*. Врњачка бања: Туристичка берза.
- Станковић, Стеван. 2009. *Бање Србије*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Herrick, Devon M. 2007. Medical tourism: Global competition in health care. *NCPA Policy Report* No. 304.
- Connell, John. 2006. Medical tourism: Sea, sun, sand and surgery. *Tourism Management* 27: 1093–100.
- Cook, Peta S. 2008. *What is health and medical tourism? Humanities research program*. Queensland: Queensland University of technology.

**CONTEMPORARY TENDENCY IN HEALTH TOURISM
DEVELOPMENT IN THE WORLD AND SERBIA**

Summary

The aim of the paper is to present the development of health tourism in the World and Serbia during second half of the 20th century and beginning of the 21st century. The basic characteristics of contemporary health tourism are alternation in quantity and quality of tourism supply and demand with differentiation of three basic types: health tourism based on traditional using of natural factors, wellness treatment, and complex medical operation. In Serbia, objects of possible tourism supply in health and medical tourism are located in large cities, spa destinations and some mountains. Tourism supply development could be fostered by medical cluster forming, which is now in progress.

Key Words: Health Tourism, Wellness, Medical Tourism, Rehabilitation Centers, Medical Clusters.